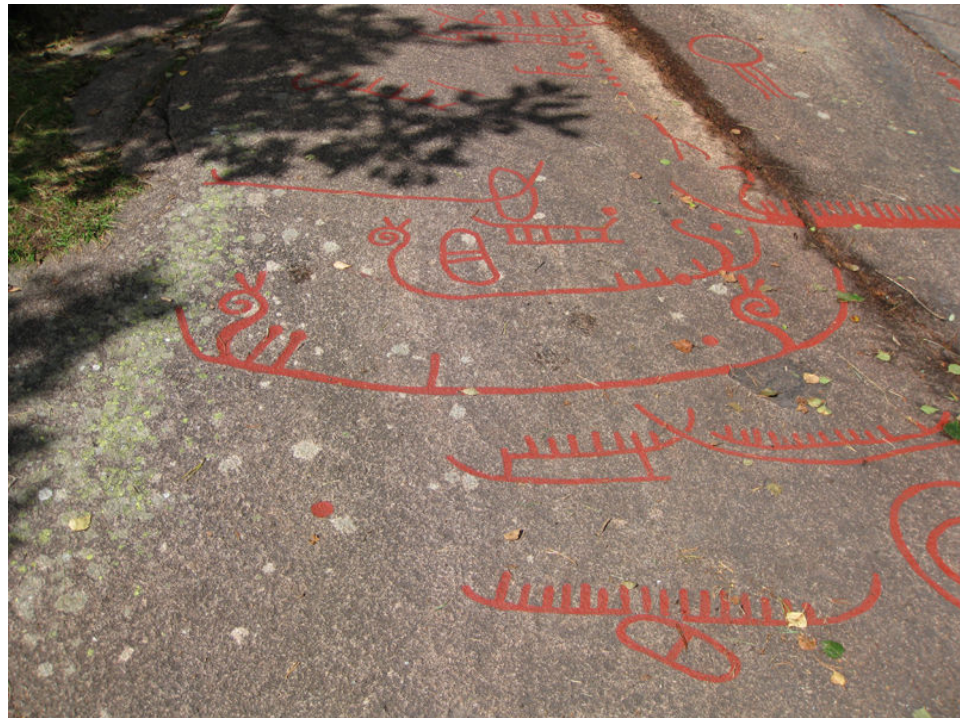

Arkæologisk Forum

Nr.34
2016

Lisbeth Imer og Henriette Lyngstrøm Protest mod nedlæggelsen af den marinarkæologiske masteruddannelse under Syddansk Universitet	3
Jannie Amsgaard Ebsen Arkæologiske profilafræk	4
Mette Svart, Annemette Kjærgaard og Anders Hartvig* Objekttilpasningsparathed, tak! Forundersøgelser af landbebyggelse fra middelalder og nyere tid	11

Tema: Statsbegreber

Redaktionen Temaintro: Statsbegreber	17
Rubina Raja* Den romerske stat i den historiske klassiske arkæologi – eksemplet Gerasa i Jordan	18
Nils Hybel* Begrebet stat i historisk belysning	22
Ole Thyssen* Statens diagram – en filosofisk analyse	25
Morten Ravn Sammenfatning og refleksion over temaet om statsbegreber	29
Mette Løvschal* Vidensopdagelse i store datasæt Udfordringer og perspektiver for dansk arkæologi	34
Courtney Nimura* Ships at the shore – A Scandinavian-wide review of prehistoric rock art	40
Thomas Grane Limeskongressen 2015 Øl, pølser og romertidsarkæologi	46

*Fagfællebedømt artikel

Temaintro: Statsbegreber

"Forskere har en tendens til at se en spirende nationalbevidsthed og en statsdannelsesproces i netop den periode de studerer."

Ovenforstående citat kommer fra arkæologen Jon Adams oplæg i forbindelse med *The 13th International Symposium on Boat and Ship Archaeology* afholdt i 2012 i Amsterdam. Citatet henleder opmærksomheden på det problematiske ved at bestemme, hvornår et samfund kan karakteriseres som en stat. Helt grundlæggende handler det om, hvilken definition på en stat, forskeren benytter.

I arkæologisk sammenhæng anvendes for eksempel bofasthed, håndværksspecialisering, kontrol over vigtige ressourcer (herunder indkrævning af skatter og afgifter) eller samlede forsvarstiltag, som argumenter for en spirende statsdannelse, mens flere historikere reserverer statsbegrebet til at betegne en samfundsorganisation med fastlagte grænser og et omfattende bureaukrati – det vil sige den moderne nationalstat med rødder tilbage til 1600- og 1700-tallet.

En retning inden for den arkæologiske forskning har sat statsdannelsesprocessens begyndelse i Sydskandinavien

til de første århundreder efter Kristi fødsel (Hedeager 1990; Lund Hansen 1995; Ethelberg 2000). Disse tidlige samfundsorganisationer omtales som ikke-moderne stater, traditionelle stater, stammestater, eller lignende, og de betegnes som kendetegnet ved at bestå af fragmenterede og ofte ustabile herskabsområder samt et segmenteret magtapparat. Andre arkæologer argumenterer for en spirende statsdannelsesproces i det 8. århundrede e. Kr. og med en egentlig statsdannelse i løbet af det 10. og 11. århundrede (Randsborg 1980; Skre 2007; Dobat 2009).

Med dette tema ønsker vi at diskutere statsbegrebet; ikke for at opnå konsensus om begrebets rette brug, men for at belyse de forskellige stemmer i en diskurs, der deles af mange forskellige humanistiske og samfundsvidenskabelige fag.

Vi har bedt filosofen Ole Thyssen, historikeren Nils Hybel og den klassiske arkæolog Rubina Raja om at belyse statsbegrebet, og efterfølgende vil arkæolog og redaktionsmedlem Morten Ravn sammenfatte og perspektivere de forskellige bidrag.

Redaktionen

Litteratur

Dobat, A. S. 2009

The state and the strangers: the role of external forces in a process of state formation in Viking Age south Scandinavia (ca. AD 900-1050).

Viking and medieval Scandinavia, 5: 65-104.

Ethelberg, P. 2000

Skovgårde. Ein Bestattungsplatz mit reichen Frauengräbern des 3. Jhs. N. Chr. Auf Seeland. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.

Hedeager, L. 1990

Danmarks jernalder. Mellem stamme og stat. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Lund-Hansen, U. 1995

Himlingøje, Seeland, Europa. Ein Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.

Randsborg, K. 1980

The Viking Age in Denmark. The Formation of a State. London.

Skre, D. 2007

Towns and Markets, Kings and Central Places in South-western Scandinavia.

I: Dagfinn Skre (ed.), *Kaupang in Skiringssal. Kaupang Excavation Project. Publication Series, Volume 1*: 445-469. Aarhus/Oslo.

Begrebet stat i historisk belysning

Begrebet stat er begrebet imperiums antitese. Begrebet er affødt af opgøret mod den imperiale tanke om én overgribende magt i Europa. Den historiske baggrund var de nationale kongerigers fremkomst, urbaniseringen og Det tysk-romerske Imperiums deroute c. 1100-1500. Ordet stat blev første gang brugt som politisk-filosofisk begreb i renæssancen. Statsbegrebet rummer tanken, at flere suveræne magter kan sameksistere og anerkende hinanden, hvilken konkretiseredes med Den westfalske Fred 1648. Det er en anakronisme at tale om stater før omkring 1500.

"Alle stater, alle magter, der har regeret og regerer over mænd, har været og er enten republikker eller fyrstedømmer." Med disse ord begynder Niccolo Machiavelli sit mesterværk "Il Principe" fra 1513 (Machiavelli 1513: Kapitel 1, s. 3). Det er første gang ordet stat (italiensk *stato*) optræder som grundbegreb i politisk filosofi. Som det fremgår af citatet brugte Machiavelli begrebet som en almen betegnelse for politiske organisations- og styreformers. Ordet stat er afledt af det latinske ord *status* i betydningen tilstand, forfatning, f.eks. i udtryk som *status rei publicae* (Romerrigets politiske tilstand eller forfatning).

Både før og efter Machiavelli har politiske filosoffer betjent sig af andre almene begreber om overgribende politiske organisations- og styreformers. Den engelske filosof Thomas Hobbes talte således om "*commonwealth*, in latin *civitas*" (Hobbes 1651: Del II, kapitel XVIII). Dette begreb rummer den abstrakt juridiske person, som mængden af *Leviathan* generationens individer forenede sig i ved at overgive deres individuelle magt til. Formålet med denne afståelse af individuel frihed var at skabe indre fred og retfærdighed og beskyttelse mod krænkelser udefra. Senere hævdede Hegel, at staten var koncentratet af den almene fornuft og vilje til at underordne familiens og det borgerlige samfunds ret og vel til fordel for virkeliggørelsen af den konkrete frihed i staten. Staten er på den ene side det private borgerlige samfunds eksterne nødvendighed og højere magt. På den anden side rummer staten de private interessers iboende formål, og den har sin styrke i enheden af deres almene endelige formål (Hegel 1821: 202ff.). Om statens ydre forhold skriver Hegel, at "staten er folkets ånd i sin substantielle fornuft og umiddelbare virkelighed, dermed den absolutte magt indenfor dens territorium og følgelig har staten suveræn selvstændig-

hed." Denne selvstændighed bliver imidlertid først fuldstændig "i anerkendelsen af andre stater." (Hegel 1821: 266ff). For Hegel er staten ikke som for Hobbes udtryk for en samfundskontrakt. Staten er derimod et skæbnefællesskab, der skaber forudsætninger for at civilsamfundet kan fungere.

Hvor Hobbes og Hegel definerede staten ud fra dens substans og mening udledte den tyske sociolog Max Weber staten ud fra dens midler – statens prærogativer. Ikke desto mindre opfattede han staten som det konstituerende overgribende element for al moderne kultur og samfundsliv, og det lader sig da også gøre at udlede en facetteret definition af staten på grundlag af de mange overvejelser om staten i hans værker, som rækker ud over det almindelig kendte kriterium – statens monopol på fysisk magt. Weber forholdt sig til også statens politiske, organisatoriske og institutionelle karakter, statsadministrationen og legitimeringen af staten (Anter 2014: 1 & 11). Det er statens voldsmonopol indenfor et givet territorium muliggjort af statsadministrationen, som er kernen i Webers statsopfattelse.

Ingen teori eller filosofi opstår i et materielt tomrum. Ovenstående statsteoretiske skitse skal ses i sammenhæng med Europas historiske udvikling fra senmiddelalderen til omkring 1900. Begrebet stat opstod hos Machiavelli og Hobbes i sporene af den økonomiske og politiske styrkelse af de europæiske handelsbyer og de nationale kongerigers dannelse i højmiddelalderen. Der er et påfaldende sammenfald mellem fremstillingen af Europa som det politisk nationaliserede og fragmenterede, men af pave-magten forende kontinent, man finder beskrevet i et pavebrev få årtier før Machiavelli skrev sit hovedværk, og tanken om suveræne stater (Hybel 2003: 10f).

Tema: Statsbegreber

Fremkomsten af statsbegrebet var knyttet til den særlige politiske struktur som brød frem i Europa fra omkring 1200 med dannelsen af de suveræne kongeriger rundt om det stadigt mere svækkede Tysk-Romerske Imperium. Disse nationale kongeriger udviklede sig i de følgende århundrede til de nationalstater, Europa indtil videre er opdelt i. Statsbegrebet er derfor af europæisk oprindelse og statsteoriene blev skabt i samklang med nationalstaternes udvikling.

Udviklingen af statsbegrebet kan anskues som et opgør med den imperiale tanke om én suveræn magt i Europa. Dette opgør udfoldede sig i takt med de nationale kongerigers fremkomst og de europæiske imperiers successive deroute – dvs. Karolingerriget og senere Det tysk-romerske Rige, hvis herskere opfattede sig som eneherkere over provinser, byer og riger på linje med og som afløser for Det romerske Imperium. Skønt disse fremvoksende, autonome, nationale, europæiske kongerigers magtstrukturer i teori og praksis i vid udstrækning byggede på tilpasset romersk retslære og græsk samfundsfilosofi opstod begrebet stat som begrebet imperiums antitese. Romerriget, Det byzantinske Rige, Osmanerriget, Det arabisk-muslimske Imperium og andre store imperier havde visse indre strukturer, som er sammenlignelige med en stats, men det forandrer ikke ved at begrebet stat opstod under det europæiske opgør med tanken om eneherredømme og kampen for nationalstatslig selvbestemmelse. Denne historiske udvikling medførte tanken om, at flere suveræne magter kunne sameksistere og anerkende hinanden.

Med freden i Westfalen 1648 formaliseredes denne politiske struktur med de europæiske staters gensidige anerkendelse af hinandens suverænitet. Traktaten indebar international anerkendelse af staternes voldsmonopol og deres ret til at lovgive, udstede mønter og skatteopkrævning indenfor gensidigt respekterede territorier. Hermed accepteredes statsterritoriets integritet og statens principielle autonomi. Forinden havde Jean Bodin i sit hovedværk *Six Livres de la république* fra 1576 fremsat en suverænitetsteori som gødde jorden for den fremspirende absolutisme. Med de europæiske staters kolonisering af store dele af kloden og ikke mindst den senere afkolonialisering har statsbegrebet bredt sig til hele verden.

At begreberne stat og suverænitet først brød frem ved udgangen af middelalderen betyder ikke, at en række

af de grundprincipper, som vi finder i statsteoriene, ikke tidligere blev efterstræbt og diskuteret i Europa. Det blev de i stigende grad op gennem højmiddelalderen i takt med urbaniseringen og de nationale kongerigers fremkomst. De stadigt mere velstående norditalienske byers kamp for autonomi og de national kongerigers hævde af deres frihed førte til et opgør mod Det Tysk-Romerske Riges forsøg på hegemoni. Dette indre og ydre opgør udtrykte sig i historiske, teologiske og juridiske afhandlinger ved, at forskellige elementer i de senere teorier om staten og dens suverænitet blev taget op.

Vor egen Saxo Grammaticus er et eksempel. Tanken om den abstrakte magt strejfes i Saxos fortælling om *Lex Castrensis*, hvor kongen, da han som den første bryder sin egen lov, må træde ned fra tronen for at blive dømt af forsamlingen (Saxo Grammaticus [2005]: bog 10, kap. 18.17). Hovedtemaet i Saxos værk er det danske riges frigørelse fra det åg som Det Tysk-Romerske Rige havde lagt på danske konger, indtil Knud 6 kunne stå frem som en suveræn monark på lige fod med den tyske kejser (Saxo Grammaticus [2005]: bog 16, kap. 3.1-5, 5.11). Det er med denne markering og Knuds herredømme over Venden, som hans far end ikke med kejserens hjælp havde opnået, at Saxo slutter sit værk. En bærende tanke hos Saxo er enheden af konge, folk og rige analogt med statsteoriernes symbiose af styre, folk og territorium. Afledt heraf er han uden at bruge ordet stærkt optaget af suverænitet dels indadtil i riget, dels overfor andre magter – især Det Tysk-Romerske Rige. Saxo menes at have færdiggjort sit arbejde nogenlunde samtidigt med, at den italienske jurist Azo af Bologna i begyndelsen af det 13. århundrede argumenterede for, at en magt (*civitas*) kunne hævde autonomi fra kejseren (Maiolo 2007: 81).

Saxo og Azo var børn af den højmiddelalderlige renæssance og genoptog det antikke græske, politiske princip om magters autonomi i en situation, hvor det danske kongerige og italienske bystater delte ambition om uafhængighed. Senere blev disse tanker i første halvdel af det 13. århundrede konkretiseret i Marsilius af Paduas udledning af riget som et territorium og Bartolus af Saxoferratos diskussioner af en suveræn magts rettigheder, hvor visse af disse må siges at ligge tæt på Max Webers tanker – især tanken om et voldsmonopol (Maiolo 2007: 177ff & 217ff).

Ingen af de europæiske handelsbyer eller kongeriger kunne før i senmiddelalderens sidste tid helt leve op til disse idealer om suveræn, abstrakt magt på grundlag af eneret på voldsudøvelse, inddrivelse af skatter, lovgivning og retshåndhævelse. Den endelig transformation af de nationale kongeriger til nationalstater indtraf simultant med Machiavellis introduktion af begrebet

stat i den politiske teori, og nationalstaternes senere historie blev modsvaret af tilsvarende udviklinger af statsbegrebet.

I den forstand er det en anakronisme at tale om stater før omkring 1500.

Litteratur

Anter, A. 2014

Max Weber's Theory of the Modern State: Origins, Structure and Significance.

London.

Hegel, G.W.F. 1821

Grundlinien der Philosophie des Rechts.

Berlin.

Hobbes, T. 1651

Leviathan.

Se: <http://www.gutenberg.org/files/3207/3207-h/3207-h.htm>

Hybel, N. 2003

Danmark i Europa 750-1300.

København.

Machiavelli, N. 1513

Il Principe.

Se: http://www.letteraturaitaliana.net/pdf/Volume_4/t324.pdf

Maiolo, F. 2007

Medieval Sovereignty. Marsilius of Padua and Bartolus of Saxo Ferrato.

Delft.

Saxo Grammaticus [2005]

Gesta Danorum.

Udg. Karsten Friis-Jensen. København.

*Fagfællebedømt artikel

Arkæologisk Forum er et fagligt tidsskrift der søger at sætte det arkæologiske fag ind i en større sammenhæng – både videnskabeligt og samfundsmæssigt. Her kan både arkæologisk faglige og fagpolitiske emner behandles og debatteres.

Skriv til Arkæologisk Forum:

Arkæologisk Forum modtager gerne bidrag. Kontakt redaktionen, og få råd og vink om indhold, læsere, formaliteter, deadlines m.v.

Fagfællebedømmelse:

Generelt bliver tekster i Arkæologisk Forum fagfællebedømt. Fagfællebedømte artikler er markeret med en stjerne (*) ved forfatternavnet.

Kontakt:

redaktion@archaeology.dk
www.archaeology.dk

© Forfatterne og Arkæologisk Forum.

Artikler, indlæg og billeder må ikke mangfoldiggøres i nogen form uden skriftlig tilladelse fra redaktionen.

Redaktion:

Mette Palm (ansv. redaktør)
Jette Rostock
Bo Jensen
Anna Beck
Ole Thirup Kastholm
Signe Lützau Pedersen
Sara Gjerlevsen
Morten Ravn

Udgiver:

Foreningen af Fagarkæologer – FaF

Forsidebillede:

Helleristningsfelt i Tanum, Sverige.
Foto: Mette Palm ©

Tryk og oplag:

Museum Vestsjælland trykker 250 stk.

Arkæologisk Forum udkommer:

maj og november

Abonnement og løssalg private:

165,- kr. årligt (2 numre)
82,50 kr. pr. nummer

ISSN 1399-5545

Foreningen af
Fagarkæologer
faf@archaeology.dk
www.archaeology.dk

Nr.34
2016
Arkæologisk Forum